

Fortuna, sort i destí a Mongòlia*

Katherine Swancutt
Universitat d'Oxford

Sovint es considera que el temps és menys influent a l'hora d'organitzar acció humana que l'espai. Així i tot, l'etnografia mongola, demostra que les persones organitzen les seves accions al voltant de conceptes específics de temps. Comparant les nocions mongoles de fortuna, sort i destí, aquest article sosté que els conceptes flexibles de temps permeten que les persones percebin, i fins i tot controlin, provoquin i aconseguixin. L'article exposa un estudi sobre la manera com els xamans mongols miren de detectar i desviar les malediccions que van provocar que la seva fortuna empitjorés. Adoptant una visió flexible del ritme a què millora i empitjora la fortuna, aquests xamans van poder bloquejar malediccions que són d'efectes immediats.

Time is often considered less influential in organising human action than is space. Mongolian ethnography, however, shows that people organise their actions around specific concepts of time. In comparing the Mongolian notions of fortune, luck and fate, this article argues that flexible concepts of time allow people to perceive, and even control, cause and effect. The article gives a case study about Mongolian shamans' efforts to detect and deflect curses which caused their fortunes to fall. By adopting a flexible view of the timing by which fortune improves and declines, these shamans were able to block curses which strike with immediate effect.

Un Any Nou

Les festes de l'Any Nou lunar del febrer del 2000 van ser un moment decisiu per a les tres famílies de xamans de Bayandun, al districte mongol de Buryat, Mongòlia nord-occidental. Aquestes festes duraven uns quants dies i incloïen visites a la família extensa i als amics del districte per intercanviar regals i banquets. Quan les festes acabaven, un xaman local (*böö*) que es deia Yaruu es va posar malalt sobtadament; la seva família i els xamans amics seus van atribuir la malaltia a una maledicció (*kharaal*).

Al novembre de 1999 m'havia instal·lat a casa de Yaruu. Yaruu era el mestre xamànic i col·lega de Galanjav, de la seva dona Chimegee i de Duulchin, uns xamans que vivien en dues cases més de la localitat. Els membres d'aquestes cases tenien molt tracte a causa de les seves relacions mestre-deixeble i s'anaven a veure mútuament cada dia. Durant les seves visites es dedicaven a endevinar per detectar i desviar les fonts de malalties i dificultats en els seus assumptes. Fins a les celebracions d'Any Nou, el Yaruu i els seus col·legues xamans atribuïen els seus problemes més greus a la ira dels esperits, als quals haurien ofès perquè havien trencat tabús i no els havien fet prou ofrenes. Però les endevinacions empreses l'endemà de malaltia de Yaruu van revelar que tres altres cases de xamans del districte havien maleït Yaruu i els seus col·legues xamans. El grup de Yaruu atribuïa la maledicció a la rivalitat entre xamans.

Un cop el grup de Yaruu va haver detectat la maledicció, van començar a reunir-se diàriament per fer sessions d'endevinació per intentar saber qui els havia maleït i com ho podien fer per desviar els símptomes de la maledicció. Com havien endevinat, les víctimes de la maledicció relacionaven l'empitjorament de la seva fortuna amb episodis nous de maledicció. Van provar de determinar com havien estat maleïts en el passat i si hi havia malediccions que estiguessin actives en el present, de manera que poguessin decidir un pla per millorar la seva fortuna. El grup de Yaruu volia arreglar la seva fortuna, que havia empitjorat de manera gairebé instantània; era una pretensió ambiciosa, ja que els mongols diuen que la fortu-

*Aquest article es basa en un treball de camp dut a terme entre l'any 1999 i el 2000 a Bayandun, al districte mongol de Buryat, província de Dornod, Mongòlia i a Baruun Sum, a Evenk Khushuu, Mongòlia Interior, Xina. Al llarg de l'article es fan servir pseudònims a causa de la confidencialitat del material.

Traducció: Servei Lingüístic de la Universitat de Vic

Més enllà de les creences religioses d'ampli abast esteses entre la població mongola, molts mongols utilitzen altres recursos per millorar la seva vida, especialment a partir de conceptes com la sort, la fortuna o el destí. Lames en el monestir de Chojjin (Mongòlia).

na no canvia de manera immediata sinó només ho fa de forma gradual, després de fer-se esperar un temps. De fet, els mongols diuen que, per millorar la fortuna, sovint ha de passar la mateixa quantitat de temps que ha transcorregut perquè la fortuna empitjorés, i mentrestant la gent espera aplicant els remeis (*zasal*) que els aconsellen els especialistes religiosos. Però ningú no vol esperar fins que la seva fortuna es vagi recuperant a poc a poc. Per això, els mongols que saben que la seva fortuna ha empitjorat solen emprendre una cursa contra rellotge, i adopten així un punt de vista poc convencional de la cadència per la qual es regeix l'ascens i el descens de les fortunes. D'acord amb això, els mongols també utilitzen tractaments per millorar les seves fortunes més de pressa del que la teoria mongola de fortuna permetria.

Conceptes mongols de temps

Aquest article introdueix els conceptes mongols de sort (*az zavshaan; tokhiol*), fortuna (*khiimor'*) i destí (*khuv zaya; khuv zokhiol; töörög*), i sosté que aquests són conceptes del temps en el qual els mongols experimenten esdeveniments extraordinaris (vegeu figura 1). El propòsit de l'article és demostrar que perquè uns esdeveniments extraordinaris, com ara unes malediccions, ens afectin, abans hem de situar conceptualment aquests esdeveniments en el temps. Situar esdeveniments en el temps exigeix que es faci correspondre els símptomes d'un esdeveniment (per exemple: problemes que sorgeixen d'un episodi de maledicció de llarga durada) amb un concepte de temps que pot

adaptar-se a aquell esdeveniment (per exemple: la fortuna, una estructura durativa que respon a influències externes gradualment). Tan bon punt una persona ha situat un esdeveniment en el temps, pot fer plans per treballar sobre les restriccions que aquell esdeveniment li imposa (per exemple: ideant la manera d'evitar que les malediccions el perjudiquin en el futur).

Gell sosté que les persones experimenten contínuament un procés inconscient de cognició del temps per mitjà del qual perceben el seu entorn, i llavors inclouen aquestes percepcions en mapes «mentals», que són unes plantilles cognitives de la manera com funciona el temps (1996: 236-41). Tenim l'esperança que els esdeveniments futurs respondran a la manera com hem organitzat les percepcions del món en aquests mapes del temps. Inspirant-me en la idea de Gell que el temps és un principi organitzador central de l'activitat humana, proposo que la gent inicialment situa els esdeveniments extraordinaris en el temps o bé buscant precedents passats per a aquells esdeveniments (per exemple, fent preguntes concretes com: «Qui m'ha maleït i quan?») o bé ignorant del tot els esdeveniments passats i centrant-se en el present en el moment que es desenvolupa (per exemple, fent preguntes generals com: «Tinc alguna complicació a la meua vida actualment?»).

Haig d'aclarir que les nocions mongoles de temps no es limiten a les idees de sort, fortuna i destí, sinó que inclouen els modes corrents del temps (per exemple: l'estació de l'any per fer una feina pastoral determinada, el temps exigít per a unes formes concretes d'artesanía) de què no parlaré aquí.

En la concepció temporal dels mongols tenen un pes significativament important conceptes com sort, fortuna i destí a més d'altres que inclouen la suma total dels esdeveniments de la seva vida. Interior del museu del monestir lama de Choijin.

Els conceptes mongols de temps no són sempre mútuament exclusius, sinó que poden actuar simultàniament en la vida d'una persona. Per exemple: els mongols sostenen que els seus destins inclouen la suma total d'esdeveniments de les seves vides, que avancen a través d'una sèrie de vides, de reencarnacions.¹ Els esdeveniments que configuren el destí d'una persona poden estar vinculats simultàniament a la sort o la fortuna d'aquella persona, segons quins siguin els canvis en aquells esdeveniments serà la vida de la persona (la sort està associada amb canvis momentanis i trivials, mentre que la fortuna va lligada a canvis graduals i importants). Així i tot, els mongols solen atribuir els esdeveniments extraordinaris a una sola estructura temporal, de la qual en fan el principi organitzador de la seva manera de percebre el món i que els permet millorar les seves circumstàncies. Amb això no pretenc pas que la sort, la fortuna i el destí siguin conceptes o categories de temps universals; el que suggereixo és que no són solament els mongols, sinó persones de tot arreu les que perceben i manegen els esdeveniments extraordinaris amb relació a conceptes de temps. Les estruc-

tures temporals limiten la gamma d'opcions que tenim per enfocar els problemes, de manera que la gent molt sovint organitza les seves accions al voltant de nocions flexibles i duratives de temps.

En les seccions següents, introdueixo les nocions mongoles de sort, fortuna i destí, respectivament. Un cop fet això, presento un episodi etnogràfic en el qual Yaruu i els seus col·legues xamans van determinar que els seus problemes eren deguts no solament a no haver ofert prou sacrificis als esperits dels avantpassats, sinó que també eren provocats per unes malediccions enviades per rivals humans veïns seus. Per mitjà d'aquest episodi demostro que tan bon punt Yaruu i el seu grup van identificar la maledicció, es van haver de resituar ells mateixos en el temps i d'esforçar-se per desviar les malediccions. Això va comportar que durant quatre mesos el grup de Yaruu va reunir-se diàriament en sessions d'endevinació per veure si podien vincular noves evolucions de la maledicció amb la seva fortuna. Quan van detectar un empitjorament constant en la seva fortuna, les víctimes de maledicció es van esforçar per millorar-la més de pressa del que és possible segons la teoria mon-

Els mongols atribueixen els esdeveniments extraordinaris, en bona mesura, a una sola estructura temporal, la qual esdevé el principi organitzador de la seva concepció del món.
 Fotografia: dona treballant en el parc nacional de Gorkhi-Terelj (2005).

gola sobre la pujada i la baixada gradual de la fortuna. Finalment, acabo ocupant-me de com, veient les estructures del temps de maneres poc convencionals, les persones poden treballar sobre les restriccions que el temps normalment els imposa.

Sort

Els mongols defineixen la sort com un fet inesperat i avantatjós. La paraula amb què la designen és composta, la sort és separable en dos components: sort (*az*) i oportunitat (*zavshaan*); però el més corrent és veure-la com un tot. La consideren com una cosa agradable, accidental i de vegades desitjada i no se la prenen amb gaire serietat. Els mongols consideren que la gent només té sort durant un temps. Així, encara que hi pugui haver uns quants cops de sort que es donen en successió, no es tracta pas d'una sèrie d'esdeveniments connectats entre ells. Els mongols consideren que aquests cops de sort repetits són meres manifestacions de coincidència (*tokhiol*). La característica més destacada de la sort és que no es pot preveure. Apareix com un tret a les fosques. De vegades, quan es pregunta als mongols què és aquesta sort-oportunitat, de primer responen: «És la fortuna» (*Az zavshaan... khiimor*), o bé: «És el destí» (*khuv zaya baina*). Però el més corrent és que espontàniament qualifiquin de seguida això com a inexacte i recalquin que d'aquestes tres coses, la fortuna és la més

preciosa (*erdenetei*). De la sort només en vénen coses bones, de manera que una persona o està de sort o no ho està. Els mongols no tenen la idea contrària, la de mala sort.² Els exemples de tenir sort que posen els mongols il·lustren que es tracta d'un fenomen de naturalesa transitòria:³

«La sort es presenta quan la feina que has de fer surt bé per una coincidència imprevista.»

«La sort té lloc per casualitat, com trobar alguna cosa a la carretera com ara alegria, felicitat o or... la sort és igual que l'oportunitat.»

«L'oportunitat és bona. Un oportunista (*zavshaanch*) no és bo. Si has d'anar a la capital de la província i s'escau que un cotxe que hi va passa per casa teva de manera que hi pots pujar i anar-hi, això és una oportunitat. Quan treballes per fer alguna cosa que és difícil i arriba algú que sap fer-la i la fa per tu, de manera que no cal que t'amoïnis per res, això és una oportunitat.»

«L'oportunitat és útil i beneficiosa només per un costat. Diuen que el seu costat dolent és agafar alguna cosa d'algú. Per exemple: si demanes diners a una persona, al final els hi has de tornar.»

En resposta a: «Si trobo 100 *tögrög*⁴ a terra, estic de sort?»

«Depèn. Els diners de terra poden ser bruts. Hi ha excrement de gossos a terra, així que pots renunciar a agafar diners. Una persona que necessita diners i els troba està de sort. Si una persona necessitada troba una bona cosa, està de sort.»

1. Els xamans mongols de Buryat són en certa manera una excepció a aquesta norma, ja que quan es moren no es reencarnen sinó que entren en un món del més enllà on resideixen els xamans morts. Ara bé, el destí d'un xaman pot incloure moltes vides, ja que els xamans sovint es reencarnen en persones corrents diverses vegades abans de tenir l'oportunitat de reencarnar-se en un xaman.

2. Així i tot, els mongols sí que tenen la noció de mala fortuna i de mal destí, de què ens ocupem més avall.

3. Llevat de la sisena citació, que prové de Chimegee, aquests passatges sobre la sort els han proporcionat mestres d'escola, funcionaris de l'estat o estudiants universitaris que són a casa de vacances. Els sis primers són de Bayadun, els tres últims de Baruun Sum.

4. Al canvi actual, 1,465 Mongolian *tögrög* equivalen a un euro.

La interrelació entre els diversos elements que componen la cosmovisió dels mongols –creences, temporalitat, economia...– es fa palesa, per exemple, en els túmuls de pedres que indiquen els viatgers que són en terra d'esperits: aquests han de fer ofrenes (aliments, diners, tabac...) en senyal d'acció de gràcies. Túmul sagrat a principis del segle xx a la regió nord de Mongòlia.

«Hi ha dues persones [implicades] en l'oportunitat. [Per exemple:] hi ets i hi sóc jo. Som a la mateixa escola. Sé alguna cosa bé. Llavors, quan la fortuna o l'ànima d'una persona es debilita i es troba amb un amic que té bona fortuna –quan la persona de bona fortuna (per exemple: jo mateix) ajuda aquell la fortuna del qual es debilita (per exemple: tu)–, aquell que rep ajuda té una oportunitat. [En l'oportunitat] hi ha competència.»

«Diuen que la sort encerta la diana (*taarana*). En això s'assembla a la coincidència (*tokhioldol*).»

«La sort és una cosa concreta. El que passa per sort és una cosa que no pots preveure (*sanaangüi yüm*). De cop i volta, apareix de casualitat. La sort et troba.»

«La sort és una cosa real. És una cosa autèntica (*shishizaizai*). Pot tenir una causa. Els xinesos en diuen topar amb la sort (*pengpengyunqi*). Per exemple: tothom ven butlletes de loteria. Ara els venen a dos *tögrög*. [El valor del número guanyador, de] vint *tögrög* està escrit [en una butlleta]. [Però les butlletes de loteria] sempre [es venen només per] dos *tögrög*. Alguns dies són de sort (*aztai; youyunqi*) i [en aquests dies] una persona està de sort.»

Quan els mongols topen amb sort, improvisen les seves accions a partir d'aquí. Els mongols que estan de sort la manegen de manera oportunista per treure'n el màxim. Així i tot, troben que tampoc no poden mantenir la sort ni fer-li fer el que ells volen, ja que la sort és fugaç i imprevisible. Els mongols no poden relacionar els esdeveniments que tenen lloc per sort amb una base causal i efec-

tiva; així, la noció mongola de sort està tan desconnectada dels esdeveniments de l'altra vida que sembla una fantasia.

En resposta a la meua pregunta: «Què és la sort?», un home de 25 anys va posar l'exemple que si ell fos a casa, a Bayandun, i hagués d'anar a la capital de la província i no tingués manera d'anar-hi, si de cop i volta un amic seu aparegués en un cotxe i li preguntés si vol que el porti, això seria un cop de sort. Vaig seguir aquest fil portant més enllà aquesta hipòtesi i li vaig preguntar que si, després d'anar en cotxe a la capital, s'hi trobava un vell conegut, això seria un segon cop de sort. Vaig explicar-li que aquesta trobada podria provocar un tercer cop de sort, en què tindria l'ocasió de participar en un negoci. Després, en un quart cop de sort, aquell tracte acabat de trobar li proporcionaria força diners. Però el meu informador va dir que aquests serien cops de sort independents, que es manifesten esporàdicament. La seva mare va afirmar que, mentre que ella veia una relació entre els esdeveniments addicionals que jo havia citat i el seu fill havia esmentat primer, els mongols no establirien relacions causals entre ells.

Com que la sort sorgeix en moments d'atzar i sovint demana l'ajut d'altra gent (en forma d'oportunitat) per produir resultats favorables, entre els cops de sort no s'hi poden establir relacions causals. Els mongols accepten que veuen com altra gent (és a dir, no mongols) estableixen relacions entre diferents cops de sort. Així i tot, els mongols mai no preveurien que estan de sort o que hi estan (per exemple: quan es miren retrospectiva-

ment uns esdeveniments afortunats). No pronostiquen, doncs, com seria el seu futur en termes de cops de sort passats i presents (Schutz 1971:284-293). Els mongols no consideren que la sort és una estructura temporal durativa i per això no la invoquen durant les endevinacions, i en la vida quotidiana ni parlen de la sort ni del fet d'haver-la perdut. En canvi, els mongols atribueixen els esdeveniments desfavorables a la mala fortuna.

Fortuna

La fortuna és una noció durativa de temps que respon gradualment a les influències externes. Com que els mongols només poden detectar canvis de fortuna passat un cert temps, sostenen que la gent no pot saber de seguida si les seves fortunes han millorat o si han empitjorat. Els especialistes religiosos, com els endevinadors, detecten canvis en la fortuna d'una persona quan l'examinen retrospectivament. Els canvis de fortuna sempre afecten la qualitat de vida de la persona i són provocats per una sèrie d'influències externes, que poden estar relacionades causalment. Per això, els mongols estableixen lligams entre els esdeveniments que fan que canviï la fortuna i la cadència que la modula. Se sap que la fortuna ha canviat quan una extensió del temps passat, evidentment marcat per ocasions bones o dolentes, provoca circumstàncies extraordinàries.

De vegades els mongols diuen que els canvis indesitjables de fortuna poden desaparèixer espontàniament.⁵ D'altra banda, per fer millorar la fortuna s'utilitzen els remeis d'especialistes religiosos. Encara que la fortuna afecta la vida d'una persona, sol anar a un pas moderat. De tant en tant la fortuna experimenta fluctuacions sobtades, durant el lapse de més d'un dia, però després torna a la seva naturalesa durativa. A diferència de la sort, la fortuna conserva una qualitat bona o dolenta durant un cert període de temps. A més a més, els mongols poden preveure que la seva fortuna canviarà en el futur o detecten que ha canviat en el passat, quan l'examinen retrospectivament. Val la pena assenyalar que, tot i que els mongols poden pronosticar si la seva fortuna serà bona o dolenta, també considerin que la fortuna és una cosa que

no es pot conèixer per totes bandes (*khiisveriin*), és a dir, que és una entitat no empírica.⁶ La fortuna, llavors, es caracteritza com:⁷

«La fortuna és una cosa gran (*tom*), mentre que la sort canvia d'un moment a l'altre. Tenen les seves pròpies capacitats (*öör khemjee*). La fortuna és valuosa, noble (*nandin*) i implica la pròpia ment (*setgel*). Si a algú li passen coses dolentes, llavors la fortuna se li pot debilitar i la gent el robarà, començarà a beure, a fumar, etc.»

«Quan la feina d'una persona és bona, la [seva] fortuna hi és implícita (*dald*). La sort és una altra cosa... La fortuna és la fortuna d'una persona que està de sort [la fortuna inclou la sort]. La fortuna és un concepte gran (*oilgolgt*). Si una persona té fortuna la seva feina li anirà bé.»

En la resposta a: «Quina és la diferència entre fortuna i sort?»

«La sort comporta ocasió, oportunitat, coincidència (*tokhioltoi*). La fortuna és més gran que la sort. Si la feina d'algú està bé, llavors és que la seva fortuna és bona; si no, és que és dolenta.»

«Si tens una bona vida, ets ric, et va bé la feina i tens bons pensaments, llavors la teva fortuna pujarà (*deerdene*). Si no et va bé a la vida, no ets ric, la teva feina és dolenta i tens pensaments dolents, llavors és que la teva fortuna ha declinat (*doroitono*)... Si la fortuna [d'una persona] és bona, [està] de sort; si la [seva] fortuna és dolenta, no està de sort.»

5. No he trobat aquesta idea a Mongòlia, però és molt corrent a Baruun Sum, Xina

6. Això fa que certs individus no creguin en la fortuna. Durant un parell de mesos d'investigació (juliol-setembre del 2000) a Baruun Sum, Mongòlia Interior, Xina, la gent em va explicar que hi ha força persones al seu districte que creuen que la fortuna és irreal (*khiisveriin*). Així i tot, els informadors deien que aquella gent que normalment no creia en la fortuna, en moments de crisi excepcionals, creien que la seva fortuna havia decaïgut i hi buscaven remei.

7. L'última citació sobre la fortuna prové de Galanjav, però totes les altres provenen de mestres i de funcionaris de l'estat. La cinquena citació és de Baruun Sum, les altres són de Bayandun.

La idea de destí dels mongols s'estén més enllà de la vida de la persona. Monument sagrat amb presents com a senyal de gràcies. Monestir de Manzshir (Khiid).

«Si la fortuna és dolenta, és que ho ha estat durant un període llarg de temps (*nileed khugatsaa*). Si ha estat dolenta durant un any o durant un mes, fas que un lama et llegeixi llibres de pregàries. Si ha estat dolenta per un període llarg de temps, una persona morirà. Hi haurà moltes malalties i la teva feina anirà malament... Quan la feina d'una persona va malament, beu alcohol i la [seva] fortuna empitjora. És per la feina que va malament que empitjora la teva fortuna.»

«La fortuna s'hereta (*zalgamjladag*) i ve de la terra natal. Un rep la fortuna de la seva terra natal, del pare i la mare. Si un pare i una mare tenen fortuna a la vida (*khiimortoi yavsan baival*), els seus fills també en tindran.»

El dels lames budistes representen gràficament les puges i baixes de la fortuna de les persones (especialment la manera com la fortuna canvia cada any) o obtenen aquestes puges i baixes dels calendaris astrològics.⁸ Els mongols poden pronosticar l'èxit d'empreses futures per la manera com de moment els va la fortuna. Un cop fet això, els mongols poden manipular les seves fortunes amb remeis, i intenten que la fortuna o el destí canviï al pas que la sort o el destí canviaria correntment. És significatiu que als accidents sobtats de naturalesa tràgica –com la mort per accident de cotxe– s'expliquin com la conseqüència de la mala fortuna. L'efecte que els accidents sobtats tenen sobre les vides de les persones fa que no pugui tractar-se senzillament de falta de sort o de la marxa del destí.⁹ Així, la fortuna és una idea flexible, que dura en el temps i que s'adapta a les classes més extremes d'incertesa.

Destí

Els mongols sostenen que el destí abraça tot el curs de la vida d'una persona, encara que en teoria s'origina abans que la persona neixi i continua després de la seva mort, i s'adapta a les experiències per les quals passa la persona. Com que els mongols consideren que ens reencarnem, també tenen a la idea que els destins de les persones estan subjectes a repercussions kàrmiques. Així, per exemple, al lloc on un lladre va ser atrapat robant

hi tindrà mala reputació i no hi trobarà feina, però el seu destí desgraciat pot ser que no s'acabi quan es mori i que passi a la seva vida següent, com la reacció de càstig kàrmic. Així i tot, els esdeveniments fatalistes no cal que es repeteixin, ja que emprenent accions meritòries (*buyan*), una persona pot canviar el seu destí.⁹ Els mongols caracteritzen el destí com:

«El destí és un camí que posen els déus. Una persona no el veu (*Khuv zaya burkhan tavsan zam. Kharrakhgüi*).»

«El destí és allò pel que una persona està predestinada [que es realitza al] naixement (*törsön töörög*).»

«[El destí s'origina] en el passat, abans de vida (*amdralin öngörsön*), en el temps anterior al naixement (*törsön ekhlead khugatsaa*). Al temps del naixement, a la vida i a la mort, aquest temps és l'existència del destí (*Törsön, amdraltai, nas barna khugatsaa - ter khugatsaa amdraliin khuv zaya*).»

«El destí no comporta coincidència (*Khuv zayand tokhioldol baikhgüi*).»

Les nocions de sort, fortuna i destí són usades pels mongols per tal d'esdevenir instruments per a la creació de diferents estratègies per a la seva vida. Dansa tsam amb màscara.

«El destí no canviarà a causa de la mala fortuna (*Khuv zaya muu khiimoroos öörchlökhgüi*).»

«El destí és un concepte gran. A dins hi ha la fortuna [el destí inclou la fortuna].»

«Quan el destí és dolent de vegades la fortuna d'una persona és bona. [Però] a una persona de fortuna la guia el seu destí. El destí d'una persona que no té fortuna és mediocre.»

«El destí canvia amb un període llarg de temps. La fortuna en realitat pot canviar d'un dia per un altre. De vegades la fortuna és la mateixa durant un període llarg. Però normalment canvia.»

«El destí acompanya una persona durant tota la vida (*törshid khiinii nas khuv zaya n khamt yavna*). Hi ha dies que una persona no té fortuna. Per exemple: durant uns quants dies, mesos o anys, la fortuna decau perquè una influència exterior fa que la persona s'enfonsi... La fortuna no prové del destí. Durant un període de temps (un mes, un any o un dia) si el destí [d'algú] és dolent, la fortuna també pot ser bona. Quan el destí és bo però la fortuna és dolenta, durant un mes, un any o un dia, la meva feina i la meva fortuna –tots dos– empitjoraran.»

En la resposta a: «La fortuna influeix en el destí?»

«Quan hi ha competència [entre la fortuna i el destí], aquell dia tindrà fortuna. Però el meu destí és dolent; sóc pobre. Així quan faig [que aquests dos] es barallin (*temtsee tüliüülekhed*) tinc fortuna, però el meu destí continua sent dolent. Això passa perquè la meva vida encara és dolenta. Encara sóc pobre.»

Donat com a exemple de destí contraposat a fortuna:

«Si una persona roba, en aquell mateix període les coses aniran bé. Serà ric. El dia que no hi ha ningú més per allà i el lladre roba fàcilment alguna cosa d'un lloc, *aquell dia* té fortuna. Però des d'aquell moment el lladre no pot fer res. Des d'aquell moment concret en endavant, el seu destí no respondrà a cap cosa bona que faci si continua robant. Per mitjà de treball ell pot [millorar el seu destí fent actes meritoris i] viure bé.»

«Pel que fa al destí, no pot ser que el teu camí l'arregli un especialista religiós. Si la teva fortuna

és bona, t'aniran bé les coses; si és dolenta, no t'hi aniran. Es pot fer endevinació per veure quin és el problema pel que fa a fortuna i remeiar-lo. Es pot fer endevinació tant per a la fortuna com per al destí, però només es poden aplicar remeis a la fortuna.»

«El destí és una cosa que es fa per mitjà d'una disposició pròpia de la persona (*Khuv zaya ööriin-khöo setgel sanaagaar amdraqhiin yüm*).»

A diferència de la sort, el destí no està associat amb l'oportunitat. En canvi, el destí sempre està en marxa i és totalment causal, amb cada esdeveniment el destí promou el següent. Així, si una persona comet actes pecaminosos (*nügel khilents*), com

8. Els lames no calculen cicles anuals de fortuna en resposta a l'experiència real de la vida, sinó que fan diagrames que els representen basats en abstraccions numèriques.

9. La primera, la segona, la quarta i la cinquena citacions sobre el destí són d'un fill de Duulchin, mentre que la tercera és de Chimegee's. Un funcionari de l'estat va proporcionar la sisena, vuitena, novena, desena i onzena citacions, mentre que un home educat del districte va proporcionar la setena i la tretzena. Una dona jove mongola khalkha que està casada en una família de Buryat em va proporcionar la dotzena citació.

el robatori, immediatament té dificultats amb el seu destí. La idea mongola que el destí s'estén més enllà de la vida de la persona, que millora o que empitjora amb cada renaixement d'acord amb el mèrit que una persona acumula, fa del destí una entitat molt abstracta. De fet, els mongols no poden experimentar mai el seu destí en la seva totalitat. Només imaginant-se'l pot una persona concebre la totalitat del seu destí de manera que, igual que passa amb la sort, la imperceptibilitat del destí fa que s'acosti a la fantasia. Irònicament, doncs, mentre que el ritme de la sort (fugaç i inesperat) és exactament el contrari del ritme del destí (progressiu i constant), aquests dos conceptes de temps són similars, ja que els mongols no poden establir lligams causals ni entre esdeveniments que són deguts a la sort ni entre els que són deguts al destí. Tant en la sort com en el destí, les conseqüències futures no es preveuen mai sobre la base dels esdeveniments passats o presents. Com que les persones sempre tenen un destí o altre, només poden preocupar-se per si és bo o dolent en un moment donat.

Temperant el temps i reorientant l'espai

Abans he dit que els mongols, i gent de tot arreu, fan servir els conceptes de temps per organitzar les seves reaccions als esdeveniments extraordinaris. Els factors decisius per determinar, en els mongols, si es tracta principalment de sort, fortuna o destí són: les qualitats d'aquestes categories de temps (momentani, duratiu o sempre en marxa, respectivament) i la possibilitat de pronosticar esdeveniments o identificar relacions causals per mitjà d'aquests conceptes de temps. Com que la fortuna és una estructura durativa que permet que els mongols pronostiquin els esdeveniments i estableixin relacions causals entre ells, els mongols li atribueixen la varietat més àmplia d'experiències extraordinàries.

El primer pas que fan els mongols per millorar la seva fortuna és recórrer a l'endevinació, per veure quins fets del passat han provocat que la fortuna els empitjori. Els mongols utilitzen l'endevinació per determinar les seves relacions amb els esdeveniments extraordinaris a temps. Per exem-

ple: atribuint l'empitjorament de la seva fortuna a una maledicció, els mongols connecten la cadència amb la qual les malediccions colpegen (immediata) amb la manera com ells, servint-se de l'endevinació, reconeixen un empitjorament en la seva fortuna (gradualment, al cap d'un període de temps), a causa de la qualitat durativa de fortuna mateixa. L'endevinació, doncs, suscita estratègies per assignar remeis apropiats a problemes com el de la mala fortuna. L'elecció dels remeis depèn de la quantitat de temps que cal per reparar el dany. En el cas d'una fortuna que ha empitjorat, pot ser que calguin repetides sèries de remeis per impedir que les influències externes perjudiquin la fortuna durant el període gradual de temps que cal perquè la fortuna torni a recuperar-se. Un cop han ideat aquestes estratègies en les endevinacions, els mongols les apliquen al seu entorn social, i així canvien les relacions entre ells mateixos i les forces (per exemple: rivals humans o esperits) que estan perjudicant les seves fortunes.

Els intents inicials de desenvolupar aquestes estratègies endevinatòries es fan quan els mongols noten que alguna cosa els ha sortit malament i pot ser la seva fortuna hagi declinat. Els mongols sostenen que cap persona està en posició de saber, sense recórrer a l'endevinació, què és el que ha provocat la sèrie de problemes que han culminat l'empitjorament de la fortuna. Per això, examinen amb els especialistes religiosos la successió dels fets que han causat que la fortuna empitjori. Per millorar la seva fortuna, els mongols fan servir l'endevinació, que determina el lapse de temps en el qual la fortuna va empitjorar i per idear plans per reanimar-la.

Tornem ara a l'episodi de la maledicció que va tenir lloc a Bayandun (descobert el febrer del 2000, però que el grup de Yaruu afirmava que va estar activa des del desembre de 1999 fins al juny de 2000). La malaltia de Yaruu per l'Any Nou va fer que la seva família, juntament amb la de Galanjav i la de Duulchin, es posés a investigar la maledicció per mitjà de nombroses endevinacions amb cartes, grans de rosari i miralls de xaman (dels quals s'ocupa en profunditat Swancutt 2006, vegeu també Swancutt de pròxima publicació). El grup maleït també va celebrar nombroses cerimònies xamàni-

Segons els estudis etnogràfics a Mongòlia, es pot dir que la noció de "temps" esdevé una base conceptual per organitzar les accions que organitzen el món. Fotografia: al costat d'un monument sagrat a la regió nord de Mongòlia.

ques en què els membres superiors de les seves cases demanaven als esperits dels avantpassats que podien fer amb la maledicció. Durant les endevinacions i les cerimònies xamàniques, en les quals Yaruu actuava com a mèdium, el grup maleït va saber que Sansar (un xaman), Selidma (una xaman) i Shogch (un que tant feia de lama budista com de xaman), tot ells xamans rivals de Bayandun, els havien estat maleït.

El descobriment de la maledicció no sorgia del no-res, ja que el grup de Yaruu havia plantat cara repetidament a les desgràcies entre desembre de 1999 i les celebracions d'Any Nou de febrer del 2000. Durant aquest temps, el grup de Yaruu cada vegada estava més insegur de per què tenien problemes persistentment i ja començava a dubtar que els problemes poguessin explicar-se per la ira dels esperits i prou. Per això, després de la malaltia de Yaruu durant l'Any Nou, el grup maleït feia servir l'endevinació i les cerimònies xamàniques per canviar la incertesa sobre les seves desgràcies per una entitat coneguda, o sigui, malediccions, que eren una cosa que podrien combatre. Assignant la res-

ponsabilitat de la seva mala fortuna als seus rivals, les víctimes citaven tres casos en què ells havien estat testimonis de la maledicció.

Chimegee va dir: «Vaig veure amb els meus propis ulls com Selidma escopia malediccions al davant de casa seva.» (Abaixava el seu cap i escopia malediccions cap a una banda).

La germana de Yaruu va explicar: «La nit que la meva germana es va posar malalta, aquella persona [Shogch] va venir a casa nostra fent veure que venia de visita d'Any Nou. Va agafar unes lladernades de la plata de la taula, va murmurar unes paraules per sobre dels dolços i els va escampar sobre el terra de la cuina abans d'anar-se'n. Això vaig veure com passava, em vaig espantar i quan ell va haver marxat, vaig recollir totes les lladernades esteses per terra i les vaig llençar fora de casa nostra.»

Galanjav, Chimegee i la mare de Yaruu van confirmar-ho: «Quan faltava poc per les festes d'Any Nou, vam veure que els tres autors de la maledicció sortien junts en una furgoneta blanca cap a la capital de la província. En aquella època, conspiraven sobre quina mena d'actes malignes podien promoure.»

Amb el suport d'aquests testimonis presencials, les víctimes de maledicció van començar a visitar l'una a l'altra diàriament per mantenir sessions d'endevinació i celebrar cerimònies xamàniques per detectar i desviar les malediccions. Sempre que les víctimes detectaven una maledicció nova, n'informaven les altres víctimes, de manera que poguessin desviar col·lectivament aquella maledicció. L'estratègia anterior, apaivagar els esperits amb ofrenes noves, quedava doncs en gran part descartada a favor de seguir el ritme dels xamans rivals de la localitat i desviar les malediccions tan bon punt es detectessin. Era una estratègia ambi-

10. El déu de la naturalesa (lus), guardià de la terra i de les seves aigües, devia ser introduït en la cosmologia mongola al segle XVI, amb la popularització del budisme. Els mongols sostenen que fer servir els materials del déu o entrar en els seus territoris sense el seu permís pot despertar la ira del déu i provocar les seves ànsies de venjança.

11. Els miralls dels xamans són de metall i sovint es porten al coll per protegir-se de les forces sobrenaturals.

*Els xamans mongols van ser un element de primer ordre en la concepció i l'organització social del poble mongol.
Fotografia: dona xaman a la regió d'Altair a principis del segle xx.*

cosa, ja que els mongols sostenen que les malediccions colpegen amb efecte immediat. Malgrat això, reunint-se tan sovint per endevinar i celebrar cerimònies xamàniques, el grup maleït accelerava el seu temps de reacció a les malediccions. De fet, els seus esforços redoblats els van permetre millorar les seves fortunes més de pressa del que ho permet la noció mongola tradicional de fortuna, segons la qual la fortuna només millora després d'un cert temps. Per veure com interpretava el grup de Yaruu les seves desgràcies en relació amb la cadència amb què ataquen les malediccions i empitjora la fortuna, considerarem com van reexaminar les víctimes de la maledicció la mort de Malchin, que era el fill de 25 anys de Duulchin.

Les sessions d'endevinació que van tenir lloc al desembre del 1999, just abans que Malchin tingués una recaiguda en la seva malaltia crònica, van revelar que Malchin havia fet enfadar el déu de la naturalesa, el de les aigües i la terra (*lus*), i que el déu l'havia castigat provocant-li una malaltia afeblidora.¹⁰ Posteriors sessions d'endevinació van indicar que si Malchin ofenia gaire més el déu, el déu li provocaria la seva mort. Per això es va aconsellar a Malchin que no toqués, o més precisament no ataqués, la terra en absolut, com a mínim durant sis mesos. Però, durant aquest període, Malchin no va fer cas de les restriccions que li havien posat i va ajudar els seus germans a cavar una latrina fonda. La infracció de Malchin era massa gran, així que l'esperit el van enverinar (*lusin khorlol*) i això li va ocasionar la mort immediatament. Fins que van començar les malediccions de la família rival, aquesta explicació no era qüestionada. Però amb la descoberta de les malediccions, al febrer de 2000, el grup de Yaruu va corregir aquesta explicació i va manifestar que Sansar havia llançat una maledicció que havia fallat el seu objectiu. Feta amb la intenció de ferir Duulchin, la maledicció havia rebotat en el seu mirall protector xamànic¹¹ i havia tocat Malchin, a qui havia causat la mort. Tan bon punt el grup maleït es va adonar que era això el que havia passat, van poder explicar convincentment les incoherències que hi havia entre la seva explicació original, del càstig dels esperits i la seva explicació secundària, la de la rivalitat humana. Adoptant una línia nova, el grup de

Yaruu ara deia que Malchin durant molts anys havia patit d'una malaltia recurrent¹² i que també l'havia debilitat l'enverinament de l'esperit de la naturalesa, que ocasionava pèrdua d'ànima, empitjorament de la fortuna i la mort. Així i tot, el grup de Yaruu assenyalava que Malchin s'hauria recuperat d'aquest enverinament si la maledicció de Sansar no l'hagués tocat precisament quan es trobava en aquest estat vulnerable.¹³ Així, només uns dies després de les celebracions d'Any Nou, les víctimes van transferir la responsabilitat principal per les seves desgràcies de la ira dels esperits a la rivalitat humana (o sigui, a les malediccions). En total, el grup de Yaruu presentava les explicacions corregides següents:

1. La mort de Malchin, originalment atribuïda només a la maledicció del déu de la naturalesa, ara s'atribuïa també a una maledicció del xaman rival,

Sansar. Encara que l'atac del déu de la naturalesa va revifar una malaltia recurrent, aquesta només es va convertir en incurable quan es va associar amb la maledicció de Sansar.

2. La nena més petita de la família de Galanjav va patir mal d'estómac durant com a mínim tres mesos. Al principi, en la seva línia xamànica, el van atribuir a la ira d'un esperit, que s'havia ofès perquè no li oferien prou sacrificis. Més endavant, Galanjav i la seva dona es van adonar que, malgrat totes les ofrenes per conciliar-se amb l'esperit que havien ofert, la seva filla continuava malalta perquè els xamans rivals del districte els estaven maleint.

3. La tendència del marit de Yaruu a beure en excés havia augmentat tant amb la maledicció que va deixar de treballar del tot. A més a més, la filla de Yaruu va agafar una malaltia contagiosa que li feia sortir unes marques grosses per tot el cos. Malgrat tota l'ajuda mèdica i religiosa, el mal de la noia feia tres mesos que durava, de manera que tant els estudis com la seva col·laboració en les feines domèstiques se'n ressentien.

Al llarg dels quatre mesos següents (fins al juny del 2000), el grup de Yaruu va parlar als seus amics de confiança de la maledicció i així va malmetre les reputacions dels seus rivals. Les víctimes també utilitzaven les seves habilitats xamàniques per retornar malediccions als seus rivals. Finalment, el grup de Yaruu va saber que hi havia un procediment màgic innovador per bloquejar malediccions en una cerimònia xamànica (Swancutt 2006). No descriuré aquí aquesta innovació, sinó que acabaré ocupant-me de com el grup de Yaruu va intentar conciliar la discrepància que hi ha entre la idea que la fortuna només respon gradualment a les malediccions, però que les malediccions tenen efectes immediats.

Corrent contra rellotge

Els mongols es posen ells mateixos en desavantatge amb la seva noció de fortuna, que afirma que la gent no pot detectar immediatament els símptomes de l'empitjorament fortuna, ja que aquests només es fan perceptibles gradualment, passat un cert temps. Però com que ningú no vol esperar que

la seva fortuna es recuperi, els mongols intenten reanimar de manera immediata les seves fortunes decaigudes amb uns remeis prescrits per especialistes religiosos. El grup de Yaruu va adoptar aquesta tàctica quan va descobrir la maledicció.

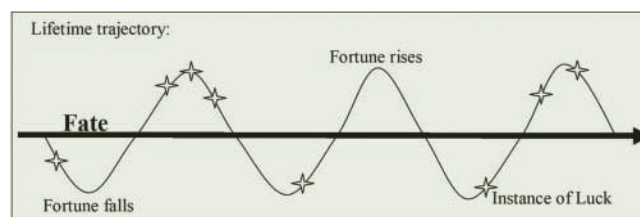
En les sessions d'endevinació i en les cerimònies xamàniques posteriors a les celebracions d'Any Nou, el grup de Yaruu inicialment va fer preguntes més generals (per exemple: «Estem maleïts?», i: «Quan ens han maleït?») per mirar de determinar els orígens de la maledicció de manera que poguessin idear un pla per vèncer-la. Aquestes preguntes generals va provocar respostes generals (per exemple: «Sí, esteu maleïts», i: «La maledicció va començar fa dos mesos, quan Malchin va morir») que donaven suport a la idea que la maledicció havia fet que la fortuna de les víctimes empitjorés immediatament, però que el grup de Yaruu no havia estat en condicions de detectar de seguida els símptomes de la seva mala fortuna. Llavors el grup de Yaruu es trobava amb una maledicció que s'havia produït dos mesos enrere, i havia d'emprendre remeis que ajudessin perquè la seva fortuna comencés el procés gradual de recuperació. Les víctimes van dir que la recuperació tardaria, com a mínim, un parell de mesos, que era la mateixa quantitat de temps que havia passat des que va començar la maledicció i les seves fortunes van començar a empitjorar.

12. Sembla que es tractava de pòlio.

13. L'explicació corregida de la mort de Malchin no coincideix del tot amb la noció d'Evans-Pritchard's (1976) de causació additiva, segons la qual la gent assigna causes principals i causes secundàries als esdeveniments. En la seva obra sobre la bruixeria azande, Evans-Pritchard ho il·lustra recorrent a una metàfora dels azandes mateixos, la de la «segona llança» de la caça; es diu que la primera llança que es tira a un animal li infligeix una ferida mortal, però que és la segona llança la que fa que l'animal sucumbeixi a la primera ferida (1976:25-8). Per als azandes, les causes principals estan basades en proves empíriques (per exemple, els azandes veuen que la «primera llança» toca l'animal), mentre que les causes secundàries estan basades en pressuposicions no empíriques, és a dir que la segona llança és necessària per acabar de matar l'animal. Els mongols, en canvi, poden tenir idees de causació additiva en què no hi ha cap pressuposició empíricament observable (l'enverinament de l'esperit de la naturalesa o les malediccions dels xamans).

Així i tot, durant les primeres dues setmanes d'endevinació, el grup de Yaruu va adoptar la tàctica de fer més preguntes més concretes (per exemple: «ens estan maleint ara?» I: «si provem aquest remei concret, ens recuperarem més de pressa?»). A aquestes preguntes, el grup de Yaruu rebia respostes concretes (per exemple: «sí, en aquest moment us estan maleint?» I: «sí, utilitzant aquest remei concret us podeu recuperar de la maledicció»), cosa que indicava que podien treballar al voltant de la manera tradicional d'entendre la cadència amb què la fortuna puja i baixa.

Recordem que la fortuna és una estructura temporal durativa, de manera que els canvis de fortuna solen tenir lloc dins d'un període de temps prolongat, gradual. Amb tot, el concepte de fortuna també s'utilitza per explicar esdeveniments sobtats d'una natura tràgica (per exemple: accidents de cotxes o malediccions inesperades) que no caben en la noció de sort, que és momentània i avantatjosa, ni en la de destí, que és allò sempre està en marxa. Els del grup de Yaruu veien la maledicció com una tragèdia sobtada i, per això, feien preguntes concretes en les sessions d'endevinació i de xamanisme per adoptar una manera original d'enfocar el caràcter duratiu de la fortuna. Segons aquest enfocament original, la fortuna podria tenir pugues i baixes ràpides, a un ritme similar al de les malediccions. D'acord amb això, el grup de Yaruu també adoptava mitjans originals de millorar les seves fortunes, utilitzant remeis innovadors que bloquejarien les malediccions per complet i portarien una millora ràpida. Fent preguntes concretes en les sessions d'endevinació i en les cerimònies xamàniques que dirigien malediccions, el grup de Yaruu considerava que podia influir ràpidament en la fortuna, entesa com a concepte de temps i, alhora, com a aspecte de les seves pròpies persones. Veient la fortuna d'aquesta manera, el grup de Yaruu va generar un mapa cognitiu del món que els va permetre dirigir les malediccions tan ràpidament com ells volguessin (Gell 1996:238-41). Finalment, això va permetre que el grup de Yaruu tingués la força per idear un mitjà de bloqueig de les malediccions i, així, invalidar la seva estratègia dels rivals de fer-los mal repetidament amb malediccions freqüents.

Al començament d'aquest article, he sostingut que la sort, la fortuna i el destí són conceptes de temps que presenten propietats clares del temps i que els mongols poden sostenir que més d'un d'aquests conceptes governi la seva experiència dels esdeveniments extraordinaris (per exemple: pot ser que una persona atribueixi la seva riquesa recent a la bona fortuna, mentre que, simultàniament, atribueixi la seva pobresa de molt temps, deguda al fet que estava pagant uns deutes, al seu mal destí). Però normalment els mongols es refereixen a només un concepte de temps, i sol tractar-se de la fortuna. Redefinint els conceptes de temps d'una manera original, les persones poden modelar el seu sentit del ritme temporal, de manera que faciliti les seves estratègies per canviar el seu entorn social. Les nocions mongoles de sort, fortuna i destí no són en absolut universals. Però podem sostenir que l'etnografia mongola proporciona indicis per a una estratègia general que faci del temps la base conceptual per a les accions que organitzen el món.

Referències bibliogràfiques

- EVANS-PRITCHARD, E.E. (1976) [resum de la versió del 1937]. *Witchcraft, oracles and magic among the Azande*. Oxford: Clarendon Press.
- GELL, A. (1996) *The anthropology of time: cultural constructions of temporal maps and images*. Oxford: Berg.
- SCHUTZ, A. (1971) *Collected Papers II: Studies in Social Theory*. Brodersen, Arvid. (ed.). The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- SWANCUTT, K. (2006) «Representational vs. conjectural divination: innovating out of nothing in Mongolia», *Journal of the Royal Anthropological Institute*. En premsa. Juny. Vol. 12(2).
- SWANCUTT, K. (de pròxima publicació) *Magic works: divination, causation and witchcraft in northeast Mongolia and China*. Oxford: Berghahn.